

ЗАПОЗИЧЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ЛЕКСИКОНУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI–XVII СТ.

Гриценко Світлана Павлівна,

канд. філол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Великий інтерес мовознавців до проблеми переймання лексичних запозичень та їх адаптації до системи мови-реципієнта зумовлений значною кількістю цих елементів в українських писемних пам'ятках XVI–XVII ст. Аналіз пам'яток староукраїнської писемності XVI–XVII ст. виявив тяжіння до мовної традиції попереднього періоду, наявність різнотематичної праслов'янської лексики. Інтенсивна розбудова лексичної системи староукраїнської мови, зумовлена культурно-історичними подіями XVI–XVII ст., спричинила найбільшу в історії розвитку української мови „хвилю” запозичень, кожне з яких має свою історію: час переймання, шляхи входження та багатоступеневу адаптацію.

Ключові слова: запозичення; мова-реципієнт; багатоступенева адаптація.

Економічне відродження України XV–XVIII ст., стимульоване розвитком землеробства, скотарства, ремесел і промислів, складського права, приватних та державних митниць, спонукало до активізації торгівлі та інтенсивного економічного обміну між містом і селом в Україні, а також на міждержавному рівні. „Українське купецтво підтримувало постійні контакти з контрагентами в Константинополі (з 1453 р. Стамбул), Сучаві, Кафі, Судаку” [Котляр 1990, 7], Гданську, Замості, Любліні, Варшаві, Торуні, Пінську, Мінську, Слуцьку та в інших містах. Відомий мемуарист Павло Алепський зауважував, що „у козацькій країні ярмарки відбуваються безперервно, від початку до кінця року; кожного свята, кожної пори року буває ярмарок в тому чи іншому місті” [Путешествие 1897]. Розмах левантійської торгівлі та значення міста Києва в цьому процесі описано у латинськомовному творі Михайла Литвина (1550 р.) „De moribus Tartarorum, Litvanorum et Moscorum...” („Про звичаї татар, литовців і московитів...”) (fragmen IX): „Київ наповнений чужоземними товарами, бо немає відомішого, коротшого і надійнішого шляху, ніж ця стародавня і загальновідома у всіх своїх звивинах дорога, що веде з чорноморського порту, тобто з міста Кафи через Таврійські ворота до Таванської переправи на Борисфені, а звідти через степи – до Києва; по ній з Азії, Персії, Індії, Аравії, Сирії везуть на північ у Москву, Псков, Новгород, Швецію і Данію дорогоцінне каміння, шовк і золоте ткання, ладан, фіміам, шафран, перець та інші благовоння” [ТУВН, 77]. Розвиток торгівлі на тлі загального економічного підйому в Україні XV – поч. XVIII ст. різноаспектно висвітлено у працях українських (Д. Багалія, А. Верзілова, М. Тищенко, В. Дубровського, І. Крип'якевича, О. Касименка, С. Білецького, М. Ковальського, Ю. Гроссмана, Я. Ісаєвича, В. Кривоноса, Я. Кіся, В. Борисенка, П. Саса, О. Сидоренко, О. Малецької, Ю. Гошка, О. Осіп'яна, К. Гальського, А. Єршова, П. Клименка, М. Карачківського, М. Гурик) і зарубіжних (Б. Кафенгауза, Е. Подгарської, С. Кутшеби,

Л. Харевічової, Я. Рутковського, С. Баронч, Н. Гасьоровської) дослідників, які підкреслюють, що активізація торгівлі є наслідком бурхливого розвитку ремісничої справи в Україні (будівельно-керамічної, харчової, металообробної, шкіряно-хутряної, деревообробної та ін.). Розширення внутрішніх і зовнішніх торгово-економічних стосунків сприяло динаміці трансакційних процесів, розбудові грошового ринку [Теличенко 1888; Шугаевский 1925; Soboleva 1970; Котляр 1981, 2003], усвідомленню потреби уніфікації метрологічної системи України [Єрофеїв 1927; Худаш 1956; Ісаєвич 1961; Винник 1966; Сидоренко 1970, 1971, 1975; Дашкевич 1972; Герасименко 1991, 1996] та розвитку й удосконаленню транспортної сфери.

Складна політична ситуація, що склалася в Україні XVI–XVII ст. була зумовлена „поліваріантністю існуючих політичних моделей та різновекторністю їхньої еволюції” [Горобець 2003], неузгодженістю функціонуючих нормативних актів права, що призвело до існування, за висловом В. Смолія, „справжньої „мозаїки” права” [Смолій 2003, 209] (Литовського Статуту 1588 р., „Саксонського зеркала”, „Порядку”, кормчих церковних книг, звичаєвого права), несприйняттям українським соціумом маґдебурії, яка нерідко супроводжувалася посиленням полонізації чи німецької колонізації в західних регіонах країни, а також помітним звуженням прав некаатолицького населення (заборонялося обирати до магістрату або приймати до цехів осіб православного віросповідання, іудеїв) [Смолій 2003, 207–216; Отамановський 1958; Багалій 1904]. Еволюція правової культури в Україні XVI–XVII ст. призвела до створення в країні своєрідного симбіозу різноетнічних правових культур: української, польської, волоської, німецької, з помітним розгортанням у часі домінування польської правової культури (а відтак і поширення юридичних полонізмів/латинізмів). Зокрема, поступове заступлення українськомовних записів судово-адміністративних книг польськомовними продемонструвала Н. Яковенко, підкресливши своєрідність цього процесу у кожному місті:

Місто	Кількість українськомовних записів у судово-адміністративних книгах (решта – польськомовні)					
	до 1600 р.	1600-1610 рр.	1611-1620 рр.	1621-1630 рр.	1631-1640 рр.	1641-1648 рр.
Луцьк	98,5%	95%	91%	39%	27%	43,5%
Володимир	-	97,5%	94,5%	81,5%	81%	79%

(пор.: у книгах Кременця лише зрідка можна натрапити на іншомовний акт, оскільки це місто населяли православні ремісники-українці) [Яковенко 1983, 67].

Підтримка і розвиток міжнародних зв’язків України з Польщею, Османською імперією, Молдавським, Трансільванським, Волоським князівствами, Великим князівством Литовським, Австрією, Венеціанською республікою, шведським королівством, Бранденбурзьким курфюрством, Кримським ханством сприяло розширенню міжетнічних контактів [Чухліб 2003; Смолій, Степанков 2001, 2006; Шевченко 1964].

Усі ці фактори і стали *визначальними позамовними чинниками* динаміки українського лексикону XVI-XVII ст., який збагатився значною кількістю запозичень у різних ідеографічних групах. „Історія лексики певної тематичної групи відтворює картину стану і історії того чи іншого ремесла, виробництва і т.п. (на основі зростання чи зменшення позначень відповідних реалій). Вивчення історії лексико-семантичних груп дає можливість відтворити картину істинно мовних процесів, які спричиняють закономірності розвитку лексики” [Сороколетов 1970, 23].

Об’єктом нашої едиції є ТГЛ „назви осіб за професійним спрямуванням чи родом занять”, представлена в українських різножанрових писемних пам’ятках II пол. XVI-XVII ст. Вона опосередковано (через агентивні назви) засвідчує рівень економічного, політичного, правового, культурного розвитку, наявні в Україні досліджуваного періоду власні та перейняті промисли. Вивченням цієї лексики займалися І. Ковалик (1958, 1960), Л. Родніна (1963), Г. Дідківська (1969, 1972), Я. Закревська (1976), які розглянули мікросистему назв осіб на сучасному мовному матеріалі. Назви осіб, пов’язані з виробничою діяльністю, на матеріалі творів Климентія Зіновієва проаналізував В. Токар (1975). Серед останніх розвідок варто відзначити роботу О. Кровицької (1995), здійснену на лексичному матеріалі української мови XVI-XVIII ст. і присвячену словотвірному та семантичному аналізу назв осіб; зауважимо, що питання походження лексем не було предметом ґрунтовного опису, тому висвітлене лише епізодично.

ТГЛ „назви осіб за професійним спрямуванням чи родом занять” чисельно представлена в писемних пам’ятках II пол. XVI-XVII ст. питомими лексемами, які номінують осіб, задіяних в аграрній (ратай, орачъ, плугатаръ, пахаръ, ролникъ, земледѣлатель, земледѣлецъ, сѣвачъ, жнецъ, змолотникъ, молотилникъ, косаръ, боронникъ, сѣчкарь, гребцы, кидалникъ, бортникъ, сѣпачъ, пташникъ, качкопась, козопась, кобильникъ, чередникъ, стадникъ, бобровникъ, рыбалка, рыбалоць, рыболовь, рыбаьтъ, конюхъ, конюши, конюший), промисловій (кожемяка, сиромятник, постригачъ, кожсѣръзатель, каменосѣчець, каменникъ, колодажжикъ, стударъ, дзвонникъ, мѣховникъ, лѣпяръ, вапенчикъ, ситникъ, свѣчкарь, роговникъ, решетникъ, пороховникъ, гончаръ, гончарчикъ, крашенинникъ, швецъ / шевецъ, ткач (ткачиха, ткаха), кравецъ, кроитель, кравчий (кравчиха), бердникъ, неводничій, гребенникъ), юридичній та адміністративній (мѣрникъ, вымѣрникъ, помѣрчий, глобникъ, лавица, лавникъ, выпытатель, пытачь, вышпырачь, ключаръ, ключникъ, цельникъ, подключій, знаменатель, печатар, куничникъ, кунникъ), медичній (вѣщокъ, вѣщатель, больничаръ, заклінаатель, закліначъ, чорнокнижникъ, чаровникъ, чародѣй, чародѣйникъ, ворожбитъ, гадатель, вѣшебник), мистецькій (байкоповѣдачь, баснословъ, баснословецъ, басномудрецъ, баснописецъ, дивотворецъ, чаровникъ, шамайникъ, дудка, дударъ, дудникъ, пицалникъ, бубениста, подобникъ, наслѣдовца, зритель, постерегачь), побутовій (медосытца, выгладачь) сферах. Зауважимо, що писемні пам’ятки досліджуваного періоду не фіксують до цих питомих лексем семантичних еквівалентів серед слів іншомовного походження.

Аналізована ТГЛ у досліджуваний період збагатилася запозиченнями з різних мов, зокрема з латинської (182 лексеми), польської (80), німецької (80), грецької (50), тюркських (25), церковно-слов'янської (12), французької (6), італійської (6), угорської (5), румунської (2), литовської (2), голландської (2), російської (2), чеської (2), мадярської (1), білоруської (1), арабської (1) мов [докладніше див.: Табл. І]. Вони проникали в українську мову як безпосередньо (зокрема германізми: *фурманъ, фурманина, майстеръ, майстриня, кучоръ, францимеръ, секлитаръ, снѣцаръ, фалишеръ, фарбейникъ, фарбелница, цегельникъ, ширмѣрь, шпикгъ (шпѣгъ), штыхаръ, людвисар, рурникъ, комѣнникъ*), так і за посередництвом інших мов, переважно старопольської чи старочеської, що було зумовлено екстралінгвальними факторами розвитку староукраїнської мови (*столяръ, мосажникъ, слюсаръ, римаръ, маляръ, мистръ, зетармистровъ, кухмистръ, цехмистръ, мынцаръ, ланвойтъ, дрѣеръ, машталѣрь, шафаръ, гбуръ, гетманъ, гарабурда, кушинѣрь, кушинѣрьчикъ, шинкаръ, шинкарка, бляхаръ, броваръ, броварець, броварникъ, будникъ, важникъ, канцлер, вицеканцлерий, подканцлерий, лотръ, гандлювникъ, крамаръ, крамарка, гартаръ, гафаръ, гафтарка, грунтаръ, радца/райца, дорадца, порадца, порадникъ, замишникъ, друкаръ, линникъ, папѣрникъ, танцоводець, шпалерникъ, подскрабій, ланый, гарбаръ, гарбарчикъ, грундаль, бенкартъ, пушкаръ, блянкаръ, солдат*). Визначити пріоритетну роль старопольської чи старочеської мови у процесі переймання запозичень (не лише германізмів) вкрай складно, що зумовлено специфікою міжетнічних контактів, а відтак і міжмовних, у досліджуваний період. В історіях входження деяких запозичень у мову-реципієнт вдається уточнити хронологію їх постання у писемних пам'ятках, що дозволяє відкоригувати шлях переймання іншомовної лексеми й уточнити посередництво інших мов у цьому процесі.

Запозичення демонструють різновекторність професійного спрямування українців XVI–XVII ст., зокрема, серед латинізмів кількісно переважають агентивні назви освітньої, релігійної та юридичної сфери [Гриценко 2011]; серед грецизмів – лексеми науково-освітнього (*арієметикъ, архіфілософъ, астрологъ, практикаръ, астрономъ, гієроглифікъ, євграфъ, кройникарь, историкъ, гографъ/еографъ, грамотникъ, грамотикий, хартофилаксъ, дидакаль, протодидакал, педагог*), релігійного (*архиспископъ, архиєрархъ, архимандритъ, архимандрита, архимандрьтий, дияконъ, архидияконъ*), будівельного (*архитектонъ, плинфникъ*), економічного (*коморникъ, подкоморій, економъ*), друкарського (*архитипографъ*), мистецького (*литавричикъ, иконописѣць, символѣста*), адміністративного і юридичного (*грамотоносець, ктиторъ, ктиторка, кукларъ, кукольникъ*), побутового (*цилюрикъ, комись*) спрямування.

Деякі професії позначені у писемних пам'ятках української мови XVI–XVII ст. виключно запозиченнями, оскільки питомі лексеми для номінування відповідних понять були відсутні (напр.: *церемониатъ* ‘особа, яка стежить за дотриманням церемонії під час дипломатичних прийомів’ чи *електоръ / електъ* ‘особа знатного роду, яка має право бути обраною на трон, виборець’), або ж стиль, жанр

пам'ятки чи мовна компетенція автора-писаря спонукали до використання саме іншомовної лексики (напр.: *цегельникъ, кирпичний майстеръ, плинфникъ* 'той, хто виготовляє цеглу', *кардиналь* 'високий духовний сан у католиків після Папи римського, кардинал'). Зауважимо, що більшість слів стосується адміністративної (37), юридичної (25), ремісничої (25), релігійної (23), науково-освітньої (22), військової (19), мистецької (15) і менше – будівельної (9), економічної (6), медичної (3), транспортної (2) сфер українського соціуму, що було закономірно, зважаючи на екстралінгвальні чинники.

Дослідження різножанрових текстів засвідчило наявність семантичних дублетів серед питомих та запозичених лексем на позначення осіб за професією чи родом діяльності. Явище варіантності, дублетності лексичних одиниць є типовим і доброякісним явищем в історії мови, на чому наголошували В. Даніленко [Даниленко 1977, 27, 73], С. Гайда [Gajda 1990, 75], оскільки лексеми, які входять до синонімічних рядів, є фондом для вибору в майбутньому найадекватніших найменувань для того чи іншого поняття [Малевиц 1999, 56] і дають поштовх для диференціації понять [Романова 1984, 47]. Зауважимо, що термін *дублети* в історичній лексикології є більш коректнішим за термін синоніми, оскільки, як стверджує А. Крижанівська, давні синоніми – це результат словникової надлишковості і вони є, власне, дублетами, а не синонімами у повному розумінні цього слова [Крыжановская 1985, 17]. Однак не слід ігнорувати того факту, що „дублетність – це один із моментів у розвитку синонімною чи варіантною пари, це стан тотожності всіх значень у членів варіантних і синонімних рядів будь-яких мовних одиниць” [Снетова 1984, 45]. У прагненні тогочасних книжників підібрати якомога точніше слово на позначення певного поняття, у „взаємодії різних лексико-семантичних пластів у виборі необхідної номінативної одиниці для потреб нової термінології” [Снетова 1984, 44] криється причина появи багатьох дублетних назв. Зауважимо, що дублети простежуються практично у всіх ТГЛ, аналізована не є винятком. Структурно можна окреслити *дублети-одночлени*, коли до складу синонімічної пари входить два компоненти: питомий і запозичений (*поворозникъ – линникъ, садовничий – вертоградаръ, вѣсникъ – важникъ, гонецъ – курієрь, посель – легатъ, звѣдозаконникъ – астрономъ, часовникъ – зегармистровъ, перекупка – крамарка, пекаръ – хлѣботворецъ, добротисецъ – свграфъ, коробейникъ – бондаръ, лѣпитель – интрельгаторъ, токаръ – дрієрь, печатникъ – друкаръ, волнярь – шаповаль, книжникъ – грамотникъ*) і *дублети-багаточлени*, які утворені кількісно тотожними синонімічними рядами (*прошак, вѣчний старецъ – жебракъ, ковдошъ; сапожникъ, сапогошвецъ – чоботаръ, чижмаръ; посланецъ, розосланецъ, служба – грамотоносець, курсоръ, колега*) і кількісно відмінними синонімічними рядами: з перевагою питомих елементів (*пахоля, пахолок, виростокъ, слуговинъ, служба, челядникъ – служебникъ, коморникъ; врадничий, врадовникъ, врадникъ / урадникъ – регентъ; торговникъ, торговецъ, гость, купецъ, перекупецъ, перекупникъ – гандлювникъ, крамаръ; спѣвакъ, пѣвецъ – партесникъ; нужникъ, небожа, бѣдникъ, сиромаха, бездолюкъ,*

вигнанець, голяк, голота – небораць; копатель, копачь – грунтарь; стрѣлецъ, болоховець – мысливецъ; рѣзникъ, рѣзникъ, рѣзунъ, месникъ – цехмистрь резницкий; стрѣльникъ, лучникъ – сагайдачникъ; бѣлликъ, бѣлликъ – бѣлхарь; перекладачъ, переводникъ – длубачъ; наставникъ, учительникъ, научникъ – профессор, пастырь) чи з перевагою запозичень (позивачъ, позовникъ, позовчикъ, тяжбистъ – деляторъ, акторъ, манифестантъ, оскаржистъ, протестансъ, протестантъ; цельникъ – мытникъ, мытарь, индукторъ; заставникъ – рандаръ, поссесор, арендаръ; кормникъ – стырникъ, кормчий; варникъ – кухта, кухарь; карчмаръ – шинкаръ, арендаръ; гривострыжца – барбер, цилюрикъ; оболонникъ – шкляръ / скляръ, блондаръ, блянкаръ; кожаръ, кожушникъ – гарбаръ, кушнѣрь, усмар, римар; грошваръ, заимодавецъ – лихваръ, позичальникъ, кредиторъ; древодѣлецъ, добродеревецъ, тесля – дошлида, сніцар, теселскій майстеръ, майстеръ, штыхаръ, столяръ, плотникъ; книжникъ – длубачъ, тлумачъ, дидаскаль, докторъ; дѣтоучитель, учитель – дидаскаль, педагог, гимнастес, колегіат, бакаляръ / бакалавръ / бакаляръ; билинникъ – бляхаръ, бляховникъ, бляхнѣрь, конвисаръ, людвисар, комысаръ; выкладачъ – интерпретаторъ, комментаторъ; дѣписецъ – кройникаръ, хронографъ, гисторикъ; грабитель, злодюга – лотръ, выдирца, опричникъ, збойца, драпѣжникъ, драпѣжца, драпѣжливый, лупѣжца, коррупторъ, виоляторъ, ексѣцесоръ; вынайдитель – вынальзца, инноваторъ, композиторъ; возникъ – фурманъ, форытаръ, драггаръ, камонарь, кучоръ).

Типовим явищем, як засвідчують писемні пам'ятки, була темпоральна поступовість нашарування запозичених дублетів у мові, зокрема, пор.: *дѣлатель* 'трудівник, робітник, майстер, ремісник' – XV ст.: *мистрь* (1447-1492 pp.), XVI ст.: *майстеръ* (1591 p.); *казнитель* 'каральник, кат, мучитель, тиран' – XI ст.: *катъ* (1073 p.), XV ст.: *оправца*, XVI ст.: *цыкляръ, мистрь* (1555 p.), XVII ст.: *спекуляторъ, мордѣрца* (1616 p.), *окрутникъ* (1656 p.) і т.д.

Зауважимо, що писемні пам'ятки досліджуваного періоду фіксують деякі зазначені лексеми лише як антропоніми, що дає підстави припустити, що спершу лексема, яка позначала рід занять, діяльність людини могла стосуватися лише однієї особи і цим диференціювала об'єкт з поміж інших, а тому була оформлена в пам'ятках як назва власна: „съ помочниками... Вацлавомъ Калитникомъ... нась... лаяли” [АрхЮЗР, Ч. 1, т. 1, 185-186], „Грицко Кобзисты(и)” [РЗВ, 374 зв.], „Вакула огородникъ, Грицко Кухта огородникъ” [АрхЮЗР, Ч. 6, т. 1, 113], „Иванъ Кубракъ” [РЗВ, 82 зв.], „Поткали ... Микиту Де(г)тяра” [ДМВН, 149], „Павло Брагаръ”, „Ми(с)ко бражъникъ”, „Федо(р) Кучо(р)”, „Иванъ Дука”, „Климко гарѣмашъ”, „Ма(р)тинъ броварець” [РЗВ, 175зв., 34 зв., 388 зв., 402 зв.], або як загальна назва у функції антропоніма: „Климко гарѣмашъ”, „Ма(р)тинъ броварець” [РЗВ, 169 зв., 341 зв.]. Цим пояснюється парадоксальність ситуації, що вторинний, як правило, стосовно загальної назви антропонім (пор.: *котельникъ* (1507 p – заг.н., 1552 p. – вл.н.), *крамаръ* (1528 p. – заг.н., 1579 p. – вл.н.), *гарабурда* (1599 p. – заг.н., 1649 p. – вл.н.), *гарбаръ* (1599 p. – заг.н., 1649 p. – вл.н.), *дрѣрь* (1630 p. – заг.н.,

1632 р. – вл.н.), *балверь* (1552 р. – заг.н., 1583 р. – вл.н.), *ктиторь* (1571 р. – заг.н., 1649 р. – вл.н.), *кухмистрь* (1489 р. – заг.н., 1552 р. – вл.н.), *кушнѣрь* (1507 р. – заг.н., 1552 р. – вл.н.), *ланвойтъ* (1523 р. – заг.н., 1649 р. – вл.н.), *кузнєць* (1503 р. – заг.н., 1552 р. – вл.н.), *куколникъ* (1598 р. – заг.н., 1649 р. – вл.н.) відтворено у пам'ятках часто раніше, ніж мотиватор – вихідна загальна назва, напр.: *бондарь* (1552 р. – вл.н., 1582 р. – заг.н.), *будникъ* (1568 р. – вл.н., 1577 р. – заг.н.), *грабарь* (1561 – вл.н., 1585 – заг.н.) та ін.

Запозичення як елемент розвитку українського лексикону II пол. XVI–XVII ст. по-різному впливали на розвиток окремих ТГЛ та ЛСГ, що було зумовлено низкою як мовних, так і позамовних чинників, і спричинило різновимірність ТГЛ щодо насичення їх іншомовною лексикою. Зокрема, поява у староукраїнських писемних пам'ятках запозичень з італійської мови на позначення водного транспорту та його елементів була зумовлена італійським впливом на Чорноморському узбережжі, який розпочався ще в XII–XIII ст., та тісними багаторічними контактами українців з генуезцями і венеціанцями, що мешкали в причорноморських містах в XIII–XIV ст.; історики зауважують, що переломним моментом став 1571 р., коли генуезці утверджують своє панування на морі [Чечитко 1992], пор.: *галяра* (*кгаляра*) ‘велике вітрильно-гребне судно, галера; дерев'яне гребне військове судно з одним рядом весел і 2-3 щоглами з три-чотирикутними вітрилами’, *гармата водная* ‘морський флот’ (< лат.), *галета* ‘однощогле судно’, *галеас*, *галіяс* ‘вітрильно-гребне військове судно в європейських флотах XVI–XVII ст., рід галери 2-3-маштової з 30-50 парами весел’ (уперше застосоване венеціанцями) [Горбач 1958, 24]; чимало термінів італійських мореплавців активно вживались не лише в XVII ст., а й пізніше – у XVIII ст.: *скандал* ‘лот’, *бусол* ‘компас’, *верголя* ‘румпель’, *каштель* ‘напівбак’ [Богородский 1964]. ТГЛ „водний транспорт та його комплектуючі” у досліджуваній період поповнилася також запозиченнями з голландської мови, зокрема: *шкут*, *шкуть*, *шкута* ‘найбільше, двохмачтове судно, човен з вітрилами, шкут, ялик’, ‘гострокінчастий вітрильник, щось ніби „стріла”!’ [Горбач 1958, 9-10] („Отъ шкута нового копа грошей мыта дати” 1500 р. [АЮЗР I, 26]); *ліхтер* (пор.: *ліхтан* ‘мале судно до ліхтування-розвантажування шкути’ [Горбач 1958, 9-10, 22]) ‘мале судно, невелике вантажне судно, використовуване для навантажування чи розвантаження інших суден або для місцевих перевезень’ („а ѿ(т) ли(х)тана бычка яко ѿ(т) по(л)комаги пришло и дано копъ зъ” 1583 р. [БМК, 85]), *машта* ‘щогла’ („Упаль зъ машту въ окруть и забился на смерть” 1659 р. [Гал I, 20]). Зауважимо, що у XVIII–XX ст. морська та судноплавна термінологія активно розвивалася, збагачуючися запозиченнями голландського походження (*гавань*, *верф*, *кнехт*, *швартов*, *швартуватися*, *штурвал*, *руль*, *рея*, *трюм*, *стенга*, *рангоут*, *баржа*, *барк*, *баркас*, *брандвахта*, *брандер*, *крюйсер/крейсер*, *шхербот*, *шхуна*, *яхта* та ін.

Потужний германський вплив відчутний не лише у ТГЛ „назви осіб за професійним спрямуванням чи родом занять” (80 одиниць), а й в інших ТГЛ, зокрема: „військовій лексиці” (54 одиниці), розбудова якої була зумовлена нестабільною

суспільно-політичною ситуацією в Україні, практичним удосконаленням військового мистецтва, переозброєнням війська із залученням досвіду інших народів; „назвах одиниць виміру та ваги” (26 одиниць), „назвах нумізматичних одиниць та операцій з ними” (23 одиниці), що зумовлено залежністю системи одиниць міри та ваги від зовнішньої торгівлі та грошового обігу; „назвах харчових продуктів та процесу споживання, приготування та зберігання їжі” (22 одиниці), де „іншомовні запозичення складали інтернаціональний фонд ...” [ІУМЛФ, 389].

Польськокомовний вплив простежується у всіх ТГЛ, що було зумовлено тісними різновекторними зв'язками двох етносів та ступенем поширення польської мови на теренах нашої держави у досліджуваний період. Проте в окремих ТГЛ і ЛСТ цей вплив є особливо відчутним, зокрема, серед „назв на позначення різних форм психічних та емоційних станів людини” виявлено 108 полонізмів, „назв осіб за професійним спрямуванням чи родом занять” – 80, „військової лексики” – 70 (пор.: серед ‘назв на позначення тканин, шкіри, хутра, що слугували матеріалом для виготовлення одягу’ – 17 полонізмів, ‘назв страв, спецій, приправ та напоїв’ – 16, ‘назв прикрас та оздоблювальних елементів одягу’ – 10) і т.д.

Тюрськокомовний вплив найвідчутнішим (52 одиниці) був у тематичній групі „військова лексика”, що було зумовлено нестабільною суспільно-політичною ситуацією в Україні, практичним удосконаленням військового мистецтва, споконвічним прагненням українців відстояти свою незалежність, захистити рідну землю від іноземного вторгнення, зокрема зі сторони Османської імперії. Розвиток торгівлі зі Сходом сприяв поширенню у староукраїнській мові лексем тюркського походження, які номінували невідомі до того „назви тканин” (13 лексем), „верхній чоловічий та жіночий одяг” (16 лексем), „назв страв, спецій, приправ та напоїв” (15 лексем) та ін.

Зауважимо, що активність „репрезентації” запозичень певної ТГЛ часто зумовлена жанровою специфікою писемної пам'ятки, зокрема за частотою фіксації лексем на позначення кольору вирізняються староукраїнські ділові писемні пам'ятки, в яких автори прагнули якнайточніше вказати забарвлення предмета чи речі, їх відтінки, описати колористику мастей подарованої, купленої, проданої, викраденої чи знищеної худоби. Ступінь поширення запозичень серед „назв на позначення різних форм психічних та емоційних станів людини” у пам'ятках різних жанрів є також неоднаковим, на чому наголосила Н. Бойко: „Значущість експресивної лексики у мовній системі слід визначати у зв'язку з орієнтацією на конкретну функціонально-стильову підсистему. Такий підхід виявляє небажаність її в офіційно-діловому стилі, поміркованість, зваженість та вмотивованість при залученні до сфери наукового мовлення з метою пожвавлення академічного, „сухого” викладу та індивідуалізації мови вченого й важливість, доцільність, функціональну значущість для розмовного мовлення (як літературного, так і діалектного), а також публіцистичних та художніх жанрів” [Бойко 2005, 27], для яких експресивність – „це логіко-емоційна виразність, явище особливої інтенсивності” [Мойсієнко 1990, 26].

Дослідження запозичень, зафіксованих українськими писемними джерелами II пол. XVI-XVII ст., переконує у тому що „кожен стан лексичного складу є лише момент у безперервному ланцюгу його змін. У кожному такому історичному моменті відображені попередні зміни, нашарування різних епох і стимули подальших змін” [Сорокин, 20]. З позиції української мови – мови-реципієнта – важливим є не тільки виявлення і вивчення списку, реєстру запозиченої лексики з різних мов, встановлення часу проникнення запозичення у мову-реципієнт, окреслення шляхів запозичення лексем (безпосередньо з мови-джерела чи через посередництво інших мов і яких саме), уточнення мови-джерела запозичення, а й осмислення глибини адаптації: структурної, семантичної видозміни запозичень за законами української мови, мови-реципієнта, з’ясування впливу жанрової специфіки пам’яток на інтенсивність використання автором запозичень. Лише структурно сильна мова – з усталеними фонетичними законами, з усталеними формальними засобами, зі сформованою сіткою семантичних відношень – здатна чинити своєрідний опір тиску з боку іншої мови у формі адаптації. І хоча ми беремо окремий часовий відтинок в історії української мови – II пол. XVI-XVII ст. – проте вимога цілісного аналізу відкриває для нас перспективу-завдання: дослідити, що із періоду вельми інтенсивного іншомовного впливу, зафіксованого пам’ятками, залишилося у вжитку пізніше, як запозичення цього періоду вплинули на подальший розвиток українського лексикону.

Гриценко С.П., канд. філол. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Займствование как элемент развития украинского лексикона второй половины XVI-XVII вв.

Большой интерес лингвистов к проблеме заимствования лексических элементов и их адаптации к системе языка-реципиента обусловлен огромным количеством этих элементов в украинских письменных источниках XVI-XVII веков. Анализ источников староукраинской письменности XVI-XVII в. показал predisposition к языковой традиции предыдущего периода, наличие разнотематической праславянской лексики. Интенсивное развитие лексической системы староукраинского языка, обусловленное культурно-историческими событиями XVI-XVII в., способствовало крупнейшей в истории развития украинского языка „волне” заимствований; каждое лексическое заимствование имеет свою историю: период заимствования, пути вхождения в заимствующий язык, многоуровневую адаптацию.

Ключевые слова: заимствование; язык-реципиент; многоуровневая адаптация.

Grytsenko Svitlana, Ph.D., Associate Professor

Kyiv National Taras Shevchenko University

Borrowing as an Element of Development of Ukrainian Lexicon of the Second Half of XVI–XVII ct.

Great interest of linguists to the problem of acceptance of lexical adoptions and their adaptation in the system of language-recipient is caused by a large quantity of these adoptions inside Ukrainian literate sources of the XVI-XVII-th centuries. Analysis of sources of ancient Ukrainian literal of the XVI-XVII-th centuries has shown the tendency to keeping language traditions of the previous period, presence of ancient Slavonic lexics of different semantics. Intensive development of the lexical system of ancient Ukrainian language was caused by cultural and historical events of the XVI-XVII-th centuries. This development was characterized by the most significant in the history of the Ukrainian language “wave” of adoptions, each of them having it’s own history, which includes time of reception, ways of intrusion and multilevel adaptation.

Key words: adoption; language-recipient; multilevel adaptation.

Література:

1. *Багалій Д.* Магдебурзьке право на Лівобічній Україні // Розвідка про міста і міщанство на Україні-Руси в XV–XVIII вв. – Львів: Друкарня НТШ, 1904. – Ч. II. – С. 387-442.
2. *Богородский Б.Л.* Русская судоходная терминология в историческом аспекте : Автореферат дис. ... докт. филол. наук – Л.: ЛГПИ им. А.И. Герцена, 1964. – 32 с.
3. *Бойко Н.І.* Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005. – 550 с.
4. *Винник В.О.* Назви одиниць виміру і ваги в українській мові / Василь Винник. – К. : Наукова думка, 1966. – 148 с.
5. *Gajda S.* Wprowadzenie do teorii terminu / Stanisław Gajda. – Opole : Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Powstańców Śląskich, 1990. – 146 s.
6. *Герасименко Н.А.* Социально-экономическая обусловленность земельных мер на левобережной Украине в 18 в. / Нэля Герасименко. – К. : автореф. к.и.н., 1991. – 15 с. Герасименко Н. Одиниці виміру землі на лівобережній Україні у 2 п. 17 – 18 ст. / Неля Герасименко // ЗНТШ, 1996. – Т. 231. – С. 206-233.
7. *Горбач О.* Українська морська й судноплавна термінологія / Олекса Горбач // Відбитки з журналу „Вісті Братства колишніх Вояків і УД УНА”. – Чч. 3-6 (77-80) та 11-12 (85-86). – Мюнхен, 1958. – С. 3-28.
8. *Горобець В.М.* Засади політичних систем та інституційні моделі Гетьманщини, Запорозької Січі, Собожанщини та Правобережної України. // Історія української культури. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 107-150.
9. *Гриценко С.П.* Лексичні латинізми в українськомовних текстах кінця XVI–XVII ст. Монографія. – К. : ВПЦ „Київський університет”, 2011 (1). – 367 с.
10. *Даниленко В.* Русская терминология : опыт лингвистического описания / Валерия Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 248 с.
11. *Дашкевич Я.Р.* З історії метрологічної служби на Україні в 15 – 1 п. 17 ст. / Ярослав Дашкевич // Середні віки на Україні. – К. : Наукова думка, 1972. – Т. 2. – С. 168-178.
12. *Єрофеїв І.Ф.* До питання про старі українські міри, вагу та грошовий облік. / Іван Єрофеїв // Роботи з метрології. – 1927. – Т. 2. – С. 5-52.
13. *Ісаєвич Я.Д.* Деякі питання української метрології 16 – 18 ст. / Ярослав Ісаєвич // Науково-інформаційний бюлетень архівного управління УРСР, 1961. – № 2. – С. 3-13.
14. *Котляр М.Ф.* Нариси історії обігу і лічби монет на Україні XIV-XVIII ст. / Микола Котляр. – К. : Наук. думка, 1981. – 240 с.
15. *Котляр М.Ф.* Гроші і грошове господарство. / Микола Котляр // Історія української культури. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 1086-1100.
16. *Крыжановская А.* Сопоставительное исследование терминологии современных русского и украинского языков : проблемы унификации и интеграции / Анна Крыжановская. – К. : Наук. думка, 1985. – 204 с.
17. *Michalonis Litvani.* De moribus Tartarorum, Litvanorum et Moscorum Fragma decem, multiplici historia referta. // Архив историко-юридических сведений, относящихся до России. / Изд. И. Калачевым. – М., 1854. – Кн. 2, половина вторая, отд. 5. – С. 60, 62, 66.
18. *Малевиц Л.* Особливості української термінології донаукового періоду (на матеріалі гідромеліоративної термінології) / Леся Малевиц // Мовознавство. – 1999. – № 4-5. – С. 51-58.
19. *Мойсієнко А.К.* До питання про експресивність // Стилїстика української мови. Збірник наукових праць. – К. : Вид-во КДПУ, 1990. – С. 25-28.
20. *Отамановський В.* Развитие городского строя на Украине в XV-XVIII вв. и магдебургское право // Вопросы истории. – 1958. – №9. – С. 59-77.
21. *Путешествие* антиохийского патриарха Макария в Россию во II половине XVII в. – М., 1897. – Ч. 3. – С. 80-81; Ч. 4. – С. 184.
22. *Романова Н.* Язык науки как результат и источник познания / Н. Романова // Методологические и философские проблемы языкознания и литературоведения. – Новосибирск, 1984. – С. 42-56.

23. Сидоренко О.Ф. Про стан вивчення української метрології. / Олена Сидоренко // Український історичний журнал. – 1970. – № 5. – С. 106-111.
24. Сидоренко О.Ф. З давньої української метрології : „відро”. / Олена Сидоренко // Український історичний журнал. – 1971. – № 4. – С. 74-77.
25. Сидоренко О.Ф. Історична метрологія лівобережної України 18 ст. / Олена Сидоренко – К. : Наукова думка, 1975. – 160 с.
26. Смолій В., Степанков В. Дипломатична боротьба за збереження Української держави. / Валерій Смолій, Валерій Степанков // Нариси з історії дипломатії України. – К. : Вид. дім „Альтернативи”, 2001. – С. 163-207.
27. Смолій В.А. Чинність Литовських Статутів, магдебурзького права та юридичних норм Польщі. // Історія української культури. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 207-216.
28. Смолій В., Степанков В. Мета й основні напрями зовнішньої політики уряду Богдана Хмельницького / Валерій Смолій, Валерій Степанков // Історія українського козацтва : Нариси у 2-х тт. – К. : Вид. дім „КиєвоМогилянська Академія”, 2006. – Т. 1. – С. 355-370.
29. Снетова Г. Русская историческая терминология / Галина Снетова. – Калинин : Изд-во КГУ, 1984. – 86 с.
30. Soboleva N.A. Grosze praskie w Wielkim Księstwie Litewskim. / Надія Соболева // Wiadomości numizmatyczne. – 1970. – Т. 14, № 2. – S. 107-117.
31. Сорокин Ю.С. Развитие словарного состава русского литературного языка 30–90-е годы XIX века. – М.–Л. : Наука, 1965. – 565 с.
32. Сороколетов Ф.П. История военной лексики в русском языке XI–XVII вв. – Л. : Наука, 1970. – 383 с.
33. Теличенко И.В. Из истории финансов в Малороссии и Слободской Украине. / Иван Теличенко. // Киевская старина, 1888. – № 3. – С. 10-15.
34. Худаш М.Л. Метрологічна термінологія в українській мові кінця XVI–початку XVII ст. (На матеріалах ділових документів Львівського Ставропігійського братства). / Михайло Худаш // Доповіді та повідомлення Львівського педагогічного інституту. Серія філологічна. – Вип. 2, 1956. – С. 33-36.
35. Чечитко Ю.Т., Потеряйко Я.И. История морского флота : Материалы к спецкурсу в помощь курсантам и преподавателям. – Вып. 1. – Одесса : ОГМА, 1992. – С. 40-44.
36. Чухліб Т. Культура дипломатичних відносин. // Історія української культури. – Т. 3. – К. : Наукова думка, 2003. – С. 265-292.
37. Шевченко Ф.П. Дипломатична служба на Україні під час Визвольної війни 1648–1654 рр. / Федір Шевченко // Історичні джерела та їх використання. – К. : Наукова думка, 1964. – Вип. 1. – 292 с.
38. Шугаевский В.А. Монеты и денежный счёт в левобережной Украине в XVII в. / Валентин Шугаевский. – Чернігів : Сіверянська думка, 1918. – 57 с.
39. Шугаевський В. До питання про грошовий обіг на Україні в XVII ст. : чи була на Україні власна монета? / Валентин Шугаевський // ЗУНТК, 1925. – Т. 19. – С. 55-61.
40. Яковенко Н.Н. О языковом составе гродских и земских книг Правобережной Украины на протяжении XVII века. / Н. Н. Яковенко // Историографические и источниковедческие проблемы отечественной истории. – Днепропетровск, 1983. – С. 64-72.

Список умовних скорочень:

АрхЮЗР – Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском Военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. 1, т. 1: Акты, относящиеся к истории православной церкви Юго-Западной России (1481-1596 гг.). – К., 1859; Ч. 6, т. 1: (Приложение) Акты об экономических и юридических отношениях крестьян в Юго-Западной России в XVI–XVIII ст. (1498-1795 гг.). – К., 1876;

АЮЗР – Акты, относящиеся к истории южной и западной России, собранные и изданные археографическою комиссией. – Спб., 1863-1892. – Т. 1. 1361-1598: Тип. Праца. – 1863. – 301, 15 с.

БМК – Берестейська митна книга, 1583 р. – Оригінал зберігається в ЦБ АН Литви у Відбнюсі, ф. 16, № 3, арк. 1-100 зв.

ДМВН – Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. / Підгот. до вид. Німчук В.В., Русанівський В.М., Симонова К.С., Франчук В.Ю., Черторизька Т.К. – К. : Наукова думка, 1981. – 315 с.

ІУМЛФ – Історія української мови. Лексика і фразеологія / Під ред. В.М. Русанівського. – К. : Наук. думка, 1983. – 744 с.

РЗВ – Реєстръ запорожскому войску 1649 г., съ гербомъ Хмельницького и подписями Богдана Хмельницького и Ивана Выговского. – Зберігається в ЦДАДА Росії, ф. 196, оп. 1, спр. 1691.

ТУВН – Торгівля на Україні XVI – середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянщина. / Підгот. до вид. Кравченко В.М., Яковенко Н.М. – К. : Наукова думка, 1990. – 405 с.

Таблиця І. Запозичення ТГЛ „назви осіб за професійним спрямуванням чи родом занять”

Мови – джерела запозичень	Запозичені лексеми, зафіксовані в українських писемних пам'ятках XVI-XVII ст.
латинська	<i>патрон, протекторъ, професор, когересъ, компетиторъ, конькурентъ, ексьцесоръ, ассистентъ / асестантъ, фактор / факътор, интрелыгаторъ, акътор, автор, овторка, ректор, спекулятор, фундатор, фундаторка, поссесор / посесор, инноваторъ, поета, магиръ, композиторъ, кооператоръ, корикгователь, корректоръ, курсоръ, бакаларъ / бакалавръ / бакаляръ, арендар / арендаръ, арендарчик, арендарка, комментаторъ, колекга, коадюторъ, кантар / канторъ / каньтор, комендар, екзекутор / екзекватор / екзекутор, електоръ, електъ, интреликгаторъ / интрелегатор, интерпретаторъ, дуфаматор / дифиматор, композиторъ, диспутаторъ, докторъ, диспутаторъ / диспутаръ, иньквизиторъ, диспозиторъ, администраторъ, антецесор, дигнитаръ, инстыкгатор, екзекутор, електъ, кандидатъ, канцлеръ / канцелерий, коллятераль, комисар, дяляторъ, номьнатъ, президент, сукцесоръ, сукцесорка, електоръ, адмьнистраторъ, императоръ, протекторъ, сенаторъ, губернаторъ, директоръ, кашталянъ / каштелянъ, канцеляристъ / канцеляриста, секретаръ, регентъ, ексакторъ, инспекторъ, електъ, конфедератъ, конфедераторъ, депутатъ, корректоръ, лекгатъ, магістеръ, маршалокъ, ревизоръ / равизоръ, сенаторъ, субделекгатъ, колега, консуль, консилий, аудиторъ, адьгерентъ, акторъ, арбитеръ, асесоръ, виолляторъ, дялятор, инквизитаторъ / инквизытаръ, комьпромисаръ, коррупторъ, когересъ, лекгатариумъ, патронъ, пленипотентъ, принципаль, прокураторъ, юридики, протестансъ, компринципаль, ексьцесоръ, екзекуторъ, комиссия, инквизиторъ, компромисаръ, инфулатъ, архикапланъ, арцыкапланъ, арцибискупъ, бонифратръ, викарий, деканъ / дзеканъ, докторъ, каноникъ, капитула, кафедральный, канторъ, коадюторъ, кардиналь, примасъ, патронъ, комендаръ, клирикъ, префектъ, офіціаль, ректоръ, препозитъ, капланъ, геретикъ / гератикъ, партесникъ, цимбалистый, скрибентъ, вѣршопись, оратор, анатомии искусный, екзекуторка, капитанъ, депозиторъ, вицерегентъ, медіаторъ, магиръ, лѣтератъ, капелянъ, спекуляторъ, левизоръ, лементыйка, рекгалиста, музыкантъ, директоръ, патронъ, гимнастес, колегіат, префект, гімназіарх, цензоръ, провизоръ, студентъ, инспектор, реставраторъ, лекторъ, мраморникъ, церемониатъ, манифестантъ, синьдикъ, трибуналистъ, єзуита, латинникъ, доминиканецъ, выволанецъ, монофилитъ / монофилистянинъ, пасионистъ, турбаторъ, гвардианъ, парафіянин</i>

польська	коласьникъ/колесникъ, купчикъ, блонаръ, блъхаръ, влодаръ, возный, выбадачъ, выдирца, опричникъ, драпъжца, драпъжникъ, драпъжливый, твалтовникъ, кламца, ошукачъ, звадца, длубачъ, тлумачъ, выкотца, вынальзца, вытрикушъ, выхователька, герцирь, валечникъ, валечница, моцовникъ, гарцовникъ, грабаръ, форытаръ, служебка, служебница, пожогникъ, осочникъ, партачъ, мысливецъ, кухта, кухтикъ, кубракъ, катъ, оправца, мордерца, окрутникъ, окрутница, лазука, подхвитачъ, заводникъ, збойца, опатритель, приставъ, спваваюцій, жонца, заводца, галанцькъ, позичальникъ, красномовъца, неборахъ, доматуръ, пицовникъ, боевникъ, запасникъ, грабаръ, стелмахъ, стырникъ, будовничій, будовникъ, будовца, конвисаръ, драбантъ, ретръ, кукларъ, кукольникъ, жебракъ, грубникъ, гутникъ, тлумачъ, моцаръ, оскаржителъ, калвинъ / кальвинисъ, бернардынъ, базильянинъ, кармелитъ
німецька	фурманъ, фурманина, майстеръ, майстриня, кучоръ, францимеръ, секлитаръ, снъцаръ, фалишеръ, фарбейникъ, фарбелница, цегельникъ, ширмъръ, шпикгъ (шпъгъ), штыхаръ, людвисар, столяръ, мосажникъ, слюсаръ, римаръ, муляръ, маляръ, мистръ, зетармистровъ, кухмистръ, цехмистръ, мынцаръ, ланвойтъ, дрієръ, машталъръ, шафаръ, гбуръ, гетманъ, гарабурда, кушнъръ, кушнърчикъ, шинкаръ, шинкарка, бляхаръ, броваръ, броварець, броварникъ, будникъ, важникъ, канцлер, вицеканцлерий, подканцлерій, лотръ, гандлювникъ, крамаръ, крамарка, гартаръ, гафаръ, гафтарка, грунтаръ, радца / райца, дорадца, порадца, поражникъ, заминикъ, друкаръ, линникъ, папърникъ, танцоводецъ, шпалерникъ, подскрабій, ланый, гарбаръ, гарбарчикъ, грундаць, бенкартъ, пушкаръ, рурникъ, блянкаръ, комънникъ, цыкляръ, рубачъ, фортникъ, должникъ, салдат
грецька	аріометикъ, архіфілософъ, астрологъ, практикаръ, астрономъ, гієроглифікъ, євграфъ, кройникарь, историкъ, зографъ / еографъ, грамотникъ, грамотикий, хартофилаксъ, дидаскаль, протодидаскаль, педагог, архієпископъ, архієрархъ, архимандритъ, архимандрита, архимандрытий, дияконъ, архидияконъ, архитектонъ, коморникъ, подкоморій, економъ, архитипографъ, литаврицькы, иконописць, грамотоносець, ктиторъ, ктиторка, кукларъ, кукольникъ, циліорикъ, комисъ, плинфникъ, символъста, некромантикъ, акколитъ, екзорциста, игумень, келаръ, митрополитъ / митрополита, єпископъ, игнатіанинъ, нестеріанинъ, савеліанинъ, псалмиста, паламар
тюркські	барішникъ, бисерникъ, єсачъникъ / єсочникъ, казначій, калитникъ, кобзистый, коверникъ / коберникъ, коврникъ, ковроткачъ, сагайдачникъ, тютюнникъ, чебанъ, чоботаръ, сурмачъ, кулбачникъ, ватагъ, ватажкохъ, кирпичний майстеръ, чижмаръ, шатерникъ, показаницикъ, бесурмень / бесурменинъ, контаржій, контаржиста, кантарій, контаржій
церковно-слов'янська	кметъ, кузнєць, живописецъ, вертоградаръ, вратаръ, вратникъ, врачъ, кормчий, зацитникъ, усмар, пастыръ, исповѣдникъ / сповѣдникъ
французька	балверъ, кортизанъ, роба, шаповаль, корнетиста, курієръ
італійська	гармашъ, кавалкаторъ, дука, картникъ, кавалєрь, банитъ
угорська	газда, шипанъ, трембачъ, шабелникъ, добошъ
румунська	домна, камонарь
литовська	доилица, клунникъ
голландська	дракаръ, поташникъ
російська	плотникъ, спищикъ
чеська	кухаръ, кухарка
мадярська	Ковдошъ
білоруська	Рандаръ
арабська	Махометанинъ